

RETTSMØTERAPPORT

i sak E-1/16

ANMODNING til Domstolen i henhold til artikkel 34 i Avtalen mellom EFTA-statene om opprettelse av et Overvåkningsorgan og en Domstol fra Oslo tingrett i en sak mellom

Synnøve Finden AS

og

Staten v/Landbruks- og matdepartementet

om fortolkningen av EØS-avtalen, særlig artikkel 31 og 61.

I Innledning

1. Ved brev datert 6. januar 2016, registrert ved EFTA-domstolen 18. januar 2016 som sak E-1/16, fremsatte Oslo tingrett en anmodning om rådgivende uttalelse i en sak mellom Synnøve Finden AS (“saksøker”) og Staten v/Landbruks- og matdepartementet. I sin anmodning ber Oslo tingrett om svar på fem spørsmål.

2. Saken som verserer for den foreleggende domstol, gjelder gyldigheten av en bestemmelse i nasjonal lovgivning fastsatt i forskrift av 29. juni 2007 nr. 832 om prisutjevningsordningen for melk (“PU-forskriften”).

II Rettslig bakgrunn

EØS-rett

3. EØS-avtalen artikkel 8 lyder:

1. I samsvar med bestemmelsene i denne avtale skal det innføres fritt varebytte mellom avtalepartene.

...

3. Med mindre annet er særskilt angitt, får bestemmelsene i denne avtale anvendelse bare for

a) varer som hører inn under kapittel 25 til 97 i det harmoniserte system for beskrivelse og koding av varer, med unntak av varer oppført i protokoll 2;

b) varer oppført i protokoll 3 i samsvar med de særlige bestemmelser som er fastsatt i protokollen.

4. EØS-avtalen artikkel 31 lyder:

1. I samsvar med bestemmelsene i denne avtale skal det ikke være noen restriksjoner på etableringsadgangen for statsborgere fra en av EFs medlemsstater eller en EFTA-stat på en annen av disse staters territorium. Dette skal gjelde også adgangen til å opprette agenturer, filialer eller datterselskaper for så vidt angår borgere fra en av EFs medlemsstater eller en EFTA-stat som har etablert seg på en av disse staters territorium.

Etableringsadgangen skal omfatte adgang til å starte og utøve selvstendig næringsvirksomhet og til å opprette og lede foretak, særlig selskaper som definert i artikkel 34 annet ledd, på de vilkår som lovgivningen i etableringsstaten fastsetter for egne borgere, med forbehold for bestemmelsene i kapittel 4.

2. Vedlegg VIII–XI inneholder særlige bestemmelser om etableringsretten.

5. EØS-avtalen artikkel 33

Bestemmelsene i dette kapittel og tiltak truffet med hjemmel i disse bestemmelsene, skal ikke hindre at bestemmelser om særbehandling av fremmede statsborgere får anvendelse når de er fastsatt ved lov eller forskrift og begrunnet med hensynet til offentlig orden, sikkerhet og folkehelsen.

6. EØS-avtalen artikkel 61 lyder:

1. Med de unntak som er fastsatt i denne avtale, skal støtte gitt av EFs medlemsstater eller EFTA-statene eller støtte gitt av statsmidler i enhver form, som vrir eller truer med å vri konkurransen ved å begunstige enkelte foretak eller produksjonen av enkelte varer, være uforenlig med denne avtales funksjon i den utstrekning støtten påvirker samhandelen mellom avtalepartene.

2. Forenlig med denne avtales funksjon skal være:

a) støtte av sosial karakter som gis de enkelte forbrukere, forutsatt at den ytes uten forskjellsbehandling på grunnlag av varenes opprinnelse,

b) støtte som har til formål å bøte på skader som skyldes naturkatastrofer eller andre eksepsjonelle hendelser,

...

3. Som forenlig med denne avtales funksjon kan anses:

a) støtte som har til formål å fremme den økonomiske utvikling i områder der levestandarden er unormalt lav, eller der det er alvorlig underbeskjeftigelse,

b) støtte som har til formål å sikre at et viktig prosjekt av felles europeisk betydning kan realiseres, eller å bøte på en alvorlig forstyrrelse av økonomien i en av EFs medlemsstater eller en EFTA-stat,

c) støtte som har til formål å lette utviklingen av enkelte næringsgrener eller på enkelte økonomiske områder, forutsatt at støtten ikke endrer vilkårene for samhandelen i et omfang som strider mot felles interesser,

d) andre former for støtte angitt av EØS-komiteen i samsvar med del VII.

7. EØS-avtalen artikkel 62 lyder:

1. Alle bestående statsstøtteordninger på avtalepartenes territorium og alle planer om å innføre eller endre statsstøtte skal kontinuerlig granskes for å fastslå om de er forenlige med artikkel 61. Denne gransking skal utføres

a) med hensyn til EFs medlemsstater, av EF-kommisjonen i samsvar med reglene fastsatt i artikkel 93 i Traktaten om opprettelse av Det europeiske økonomiske fellesskap,

b) med hensyn til EFTA-statene, av EFTAs overvåkingsorgan i samsvar med reglene fastlagt i en avtale mellom EFTA-statene om opprettelse av EFTAs overvåkingsorgan, som har den myndighet og de oppgaver som er fastsatt i protokoll 26.

2. Med henblikk på å sikre lik overvåking av statsstøtte innen det territorium som er omfattet av denne avtale, skal EF-kommisjonen og EFTAs overvåkingsorgan samarbeide i samsvar med bestemmelsene i protokoll 27.

8. Artikkel 1 nr. 1 i protokoll 3 til EØS-avtalen lyder:

Avtalens bestemmelser skal gjelde for varer oppført i tabell I og II, om ikke annet følger av bestemmelsene i denne protokoll.

9. Tabell I i protokoll 3 til EØS-avtalen omfatter blant annet

Posisjon i tolltariffen (HS)	Varebeskrivelse
0403	Kjernemelk, kulturmilk (surmilk) og rømme, yoghurt, kefir og annen gjæret eller syrnet melk og fløte, også konsentrert, med eller uten tilsetning av sukker, annet søtningsstoff eller smaksstoff eller med innhold av frukt, nøtter eller kakao.
10	- yoghurt:
ex 10	- - med innhold av smaksstoff eller med innhold av frukt, nøtter, bær eller kakao
90	- annen:
ex 90	- - med innhold av smaksstoff eller med innhold av frukt, nøtter, bær eller kakao

*Nasjonal rett*¹

PU-forskriften

10. Pristjevningsordningen er en nasjonal avgifts- og tilskuddsordning for melkeprodukter. I henhold til PU-forskriften § 1 er formålet med ordningen “å regulere prisdifferensieringen av melk som råvare til ulike anvendelser, og samtidig gi melkeprodusenter muligheter for å kunne realisere jordbruksavtalens målpriser på melk uavhengig av melkeanvendelse og lokalisering av produksjonen”.

11. PU-forskriften § 2 lyder:

Forskriften gjelder melk og biprodukter som foredles og omsettes som melkeprodukter av meieriselskap lokalisert i Norge ...

Forskriften gjelder ikke melk og biprodukter som foredles i utlandet med mindre melken er produsert i Norge og melkeproduktet omsettes i Norge.

12. “Flytende melkeprodukter” er definert i PU-forskriften § 3 bokstav c) som:

Alle melkeprodukter som plasseres i prisgruppene 1, 2, 3 eller 8 eller i biproduktgruppe 1, samt flytende produkter plassert i prisgruppene 6, 11 eller 12.

13. De to siste leddene i PU-forskriften § 4 lyder:

¹ Oversettelsene av nasjonale bestemmelser er uoffisielle.

For melk som selges direkte fra melkeprodusenter til meieriselskap som ikke er tilknyttet Tine SA og som anvendes i det uavhengige selskapets foredling, reduseres avgiften eller økes tilskuddet med en sats fastsatt av Landbruksdirektoratet.

For melk anvendt av meieriselskap som ikke er tilknyttet Tine SA, til melkeprodukter som avregnes i prisgruppene 1–6 og 8–11, reduseres avgiften eller økes tilskuddet med 27 øre pr. liter.

14. Det særskilte distribusjonstilskuddet for Q-meieriene ble innført ved forskrift 4. desember 2003 nr. 1453 om prisutjevningsordningen for melk og senere opprettholdt i PU-forskriften § 8 tredje ledd, som lyder:

Q-Meieriene AS gis 50 øre pr. liter for et kvantum begrenset oppad til 100 mill. liter for distribusjon av flytende melkeprodukter fra meierianlegg som tilhører konsernet.

Forskrift 1. juli 2003 nr. 919 om Omsetningsrådets myndighet

15. De to siste leddene i § 4 nr. 4 lyder:

Til produksjon av flytende melkeprodukter skal markedsregulator pålegges en forsyningsplikt til uavhengige meieriselskaper på en slik måte at disse stilles på lik linje med markedsregulators egne produksjonsmeierier, men årlig oppad begrenset til 15 mill. liter melk pr. anlegg. For forsyninger utover dette, stilles det krav om leveranser fra egne leverandører. Forsyningsplikten for dette kvantum skal settes til enhver tid til det dobbelte av det kvantum melk som på månedsbasis veies inn fra egne leverandører.

Til andre anvendelser enn flytende melkeprodukter, skal markedsregulator pålegges en forsyningsplikt til uavhengige meieriselskaper på en slik måte at disse stilles på lik linje med markedsregulators egne produksjonsmeierier.

III Faktum og saksgang

Bakgrunn

16. Melkesektoren i Norge er en svært regulert sektor.

17. Tine er et samvirkeforetak, eid av melkeprodusenter over hele landet. Melkeprodusentene har som eiere rett og plikt til å levere melk til Tines meierier. Tine produserer og selger både faste melkeprodukter (for eksempel ost) og flytende melkeprodukter (for eksempel yoghurt og konsummelk). Tine produserer også flere melkeprodukter på lisens fra utenlandske meierier og importerer en rekke produkter og ingredienser til bruk i sin virksomhet. Tine hadde i 2014 en

markedsandel på 79 prosent på konsummelk, 71 prosent på gulost og 68 prosent på yoghurt.

18. Tine er pålagt en forsyningsplikt for råmelk til uavhengige aktører innenfor visse grenser.

19. Saksøker produserer flere faste melkeprodukter i Norge og får levert melken gjennom Tines forsyningsplikt som markedsregulator. Saksøker har produksjonsanlegg i Alvdal og Namsos, men har foreløpig ikke produsert flytende melkeprodukter i Norge. Saksøker importerer også yoghurt fra Hellas.

20. Saksøker er et aksjeselskap hjemmehørende i Norge. Aksjene i selskapet er eid av Scandza AS, hjemmehørende i Norge, som igjen er eid av Scandza Holdings III AS, også hjemmehørende i Norge. Scandza Holdings III AS er kontrollert av Provender BV, hjemmehørende i Nederland, som er morselskap for de norske Provenderselskapene som organisasjonsmessig er plassert over Scandza Holdings III AS i konsernstrukturen.

21. Q-Meieriene ("Q-M") er en tredje aktør i melkemarkedet i Norge. Q-M produserer og selger både faste og flytende melkeprodukter i Norge. Selskapet får om lag to tredeler av sin melkeleveranse fra egne melkeprodusenter og mottar den resterende råmelk gjennom Tines forsyningsplikt.

22. Den fjerde aktøren i melkemarkedet i Norge er Rørosmeieriet AS ("Rørosmeieriet"). Den får også levert råmelken fra Tine og produserer og selger flytende melkeprodukter i mindre skala. Tine er minoritetseier i dette selskapet. En femte aktør i melkemarkedet i Norge er Normilk. Den får all sin råmelk fra Tine på samme måte som saksøker.

23. Fra 1997 til dags dato har kun Tine, Q-M og Rørosmeieriet distribuert og solgt flytende melkeprodukter fra egne meierianlegg under markedsordningen i Norge.

24. Ved innføring av ny markedsordning for melk i 1997 var det et sentralt formål å åpne for konkurranse fra uavhengige aktører på områder hvor samvirkeforetaket Tine tidligere hadde salgsmopol.

25. Prisutjevningsordningen er et hovedelement i den norske markedsordningen for melk. Ordningen er bygget opp slik at de ulike melkeprodukter er plassert i ulike prisgrupper. Avhengig av hvilken prisgruppe produktet er plassert i vil dette bli gjenstand for enten en avgift eller et tilskudd.

26. Tilskudd til fraktkostnader, som tilskuddet fastsatt i PU-forskriften § 8, ytes blant annet til meieriselskap som henter melk hos egne meieriprodusenter til distribusjon av flytende melkeprodukter i Nord-Norge og til barnehager og skoler.

27. Prisutjevningsordningen er selvfinansierende ved at utgifter til ulike tilskudd blir finansiert gjennom avgifter på andre områder.

28. Innenfor prisutjevningsordningen har man siden 2007 hatt fire konkurransepolitiske tiltak. Blant disse tiltakene var en generell reduksjon av avgift eller økning av tilskudd for meieriselskap som ikke er tilknyttet Tine, en reduksjon av avgift eller økning av tilskudd for Q-M og saksøker fra 2007 til 2011, en særlig kapitalgodtgjøring for meieriselskap som ikke er tilknyttet Tine, og et særskilt distribusjonstilskudd for Q-M.

29. Når det gjelder det særskilte distribusjonstilskuddet for Q-M, fant myndighetene at det i 2003 var store forskjeller i distribusjonskostnadene mellom Tine og Q-M for flytende melkeprodukter fra meieri til butikk. Disse forskjellene ble ansett som en konkurranseulempe for etablering i konsummelkmarkedet. Distribusjonstilskuddet har vært gjenstand for senere justeringer og revideringer.

30. I 2012 ble Statens landbruksforvaltning ("SLF") bedt av Landbruks- og matdepartementet om å vurdere de konkurransepolitiske tiltak, herunder det særskilte distribusjonstilskuddet til Q-M. SLFs rapport ble blant annet brukt som grunnlag for en vurdering av prinsippene for det særskilte distribusjonstilskuddet i Landbruks- og matdepartementets høringsnotat av 29. januar 2013. Der fremgår det at det er SLFs oppfatning at prinsippet om likebehandling tilsier at tilskuddet skulle åpnes for andre aktører slik at for eksempel Rørosmeieriet også kan motta distribusjonstilskudd. Departementet viste imidlertid til at selv om Rørosmeieriet har høyere distribusjonskostnader enn Tine og Q-M, noe som har sammenheng med at Rørosmeieriet produserer et betydelig mindre volum enn Q-M og Tine, kan ikke dette isolert brukes som begrunnelse for å motta særskilt distribusjonstilskudd.

Saken for tingretten

31. Saksøker faller ikke inn under PU-forskriften § 8 tredje ledd. Grunnen til dette er at Q-M er eneste tilskuddsberettigede foretak etter bestemmelsen.

32. Ved brev av 25. september 2014 opplyste saksøker til Landbruks- og matdepartementet at de planlegger oppstart av produksjon av norsk yoghurt og drikkemelk. Formålet med brevet var å få bekreftet rammebetingelsene for slik produksjon, og brevet tok særlig opp det særskilte distribusjonstilskuddet som Q-M mottar.

33. Departementet svarte ved brev av 28. oktober 2014. Med hensyn til ordningen med det særskilte distribusjonstilskuddet til Q-M uttalte departementet følgende: "Dette var et tilskudd som ble gitt til Q-M med bakgrunn i den spesielle situasjonen som eksisterte på den tiden da dette meieriet ble etablert. Formålet var å kompensere for kostnader som selskapet fremdeles hadde som følge av denne situasjonen. Det har derfor ikke vært aktuelt å utvide kretsen av mottakere av dette tilskuddet."

34. Da saken gikk for tingretten, opplyste Staten at det særskilte distribusjonstilskuddet til Q-M beløp seg til 19,7 millioner kr i 2006, 29,9 millioner kr i 2007, 32,6 millioner kr i 2008, 34,3 millioner kr i 2009, 35,6 millioner kr i

2010, 39,4 millioner kr i 2011, 44,9 millioner kr i 2012, 39,5 millioner kr i 2013, 41,1 millioner kr i 2014 og 18 millioner kr i perioden januar til mai 2015. Staten opplyste videre at av disse beløpene kan 154 076 kr i 2007, 292 376 kr i 2008, 647 396 kr i 2009, 502 739 kr i 2010, 481 086 kr i 2011, 831 391 kr i 2012, 888 316 kr i 2013, 851 248 kr i 2014 og 90 732 kr i perioden januar til mai 2015 henføres til distribusjon av flytende melkeprodukter som omfattes av EØS-avtalen.

35. Staten opplyste til tingretten at bakgrunnen for at tallet er forholdsmessig lite i 2015, er at Q-M i dag ikke lenger har noen egenproduksjon i Norge av smakstilsatt yoghurt, som er det sentrale melkeproduktet som omfattes av EØS-avtalen.

36. Ved stevning til Oslo tingrett 7. mai 2014 anla saksøker søksmål mot staten, prinsipalt for å få kjent PU-forskriften § 8 tredje ledd ugyldig. Subsidiært nedla saksøker påstand om at denne bestemmelse utgjør ulovlig statsstøtte.

IV Spørsmål

37. Følgende spørsmål ble forelagt EFTA-domstolen:

1.1 Er den støtteordning som er angitt i PU-forskriftene § 8 tredje ledd, en ordning av en slik art at retten ved vurderingen av dens lovlighet, skal vurdere den opp mot reglene om etableringsfriheten i EØS-avtalens artikkel 31?

1.2 Hvis retten må vurdere EØS-avtalen artikkel 31 ved lovligheten av PU-forskriftene § 8 tredje ledd, vil da EØS-avtalens artikkel 31 bare være relevant hvis det foreligger et grenseoverskridende element i saken?

1.3 Hvis retten må vurdere EØS-avtalen artikkel 31 ved lovligheten av PU-forskriftene § 8 tredje ledd, vil da EØS-avtalens artikkel 31 bare være relevant for såkalte protokoll 3-varer, eller vil den bli ansett som en transportstøtte som berører alle varekategorier, selv når transport bare gjelder partens egne produkter?

2.1 Er den støtteordning som er angitt i prisutjevningsforskriftene § 8 tredje ledd en ordning som forutsetter forhåndsfremleggelse for ESA etter EØS-avtalen artikkel 61?

2.2 Hvis den støtteordning som er angitt i prisutjevningsforskriftene § 8 tredje ledd forutsetter forhåndsfremleggelse for ESA etter artikkel 61, gjelder dette i så fall bare såkalte protokoll 3-varer, eller vil den bli ansett som en transportstøtte som berører alle varekategorier?

V Skriftlige innlegg

38. I medhold av artikkel 20 i Domstolens vedtekter og artikkel 97 i Domstolens rettergangsordning er skriftlige innlegg inngitt av:

- saksøker, representert ved advokat Jan Magne Juuhl-Langseth,
- Kongeriket Norge, representert ved advokat Torje Sunde, Regjeringsadvokaten, som partsrepresentant,
- EFTAs overvåkningsorgan (“ESA”), representert ved Carsten Zatschler, Maria Moustakali og Marlene Lie Hakkebo, medlemmer av Department of Legal & Executive Affairs, som partsrepresentanter, og
- Europakommisjonen (“Kommisjonen”), representert ved Luigi Malferrari, Donatella Recchia og Markéta Šimerdová, medlemmer av Kommisjonens juridiske tjeneste, som partsrepresentanter.

VI Sammendrag av fremsatte argumenter og forslag til svar

Saksøker

39. Innledningsvis anfører saksøker at det forhold at et nasjonalt tiltak kan betraktes som statsstøtte, ikke alene unntar tiltaket fra å bli vurdert av europeiske domstoler etter de grunnleggende friheter.² Hva dette angår, har Den europeiske unions domstol (“EU-domstolen”) lagt til grunn at tiltak som er i strid med andre særlige bestemmelser i traktaten enn dem som gjelder statsstøtte, kan være så uløselig knyttet til støttens formål at det er umulig å vurdere dem isolert.³ Det samme er imidlertid ikke tilfelle dersom det er mulig å skille ut de vilkårene eller faktorene som, selv om de utgjør en del av ordningen, ikke er nødvendige for å oppnå formålet med ordningen eller for ordningens funksjon.⁴ Ifølge saksøker har dette syn fått støtte både av EFTA-domstolen⁵ og EU-domstolen.⁶

40. Følgelig gjør saksøker gjeldende at formålet med den norske prisutjevningsordningen er å styrke konkurransen mellom industrielle aktører på nedstrømsmarkedet. For å oppfylle dette formål er det i henhold til PU-forskriften

² Det vises til dommen i *Du Pont de Nemours Italiana SpA mot Unità sanitaria locale N° 2 di Carrara*, C-21/88, EU:C:1990:121 (avsnitt 21) og uttalelsen fra generaladvokat Saggio i *Société Baxter, B. Braun Médical SA, Société Fresenius France og Laboratoires Bristol-Myers-Squibb SA mot Premier Ministre, Ministère du Travail et des Affaires sociales, Ministère de l’Economie et des Finances og Ministère de l’Agriculture, de la Pêche et de l’Alimentation*, C-254/97, EU:C:1998:580 (avsnitt 19).

³ Det vises til dommen i *Iannelli & Volpi SpA mot Ditta Paolo Meroni*, 74/76, EU:C:1977:51 (avsnitt 14).

⁴ Samme sted.

⁵ Det vises til sak E-9/04 *The Bankers’ and Securities Dealers’ Association of Iceland mot EFTAs overvåkningsorgan*, Sml. 2006 s. 42 (avsnitt 82).

⁶ Det vises til dommen i *Niels Nygård mot Svineavgiftsfonden og Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri*, C-234/99, EU:C:2002:244 (avsnitt 57).

§ 8 tredje ledd imidlertid ikke nødvendig å yte distribusjonsstøtte bare til Q-M. Formålet kan like gjerne nås med en ordning der distribusjonsstøtte gis til alle selskaper som har høyere distribusjonskostnader enn Tine. Dette innebærer ifølge saksøker at det etter EØS-avtalen artikkel 31 er mulig å foreta en isolert vurdering av virkningene av distribusjonsstøtten som Q-M har fått etter PU-forskriften § 8 tredje ledd.

41. Når det gjelder spørsmålet om det nasjonale tiltak utgjør en restriksjon etter EØS-avtalen artikkel 31, anser saksøker at etableringsfriheten innebærer et generelt forbud mot restriksjoner.⁷ Særlig vil et nasjonalt tiltak som fratrar selskaper fra andre EØS-stater muligheten til å få adgang til et nasjonalt marked på normale, effektive konkurransevilkår, og dermed gjør det mindre attraktivt å utøve etableringsfriheten på det aktuelle nasjonale marked, utgjøre en restriksjon etter EØS-avtalen artikkel 31.⁸

42. Saksøker anfører at en fortrinnsrettsordning som er opprettet utelukkende til fordel for én enkelt innenlandsk aktør – som ordningen som er på plass i Norge, som i henhold til PU-forskriften § 8 tredje ledd innebærer distribusjonsstøtte bare til den innenlandske aktøren Q-M – utgjør en restriksjon etter EØS-avtalen artikkel 31.⁹ Meieriselskap fra andre EØS-stater som søker å utvide sin forretningsvirksomhet ved å etablere seg i Norge, kan på grunn av den distribusjonsstøtte som bare gis til Q-M, ikke konkurrere effektivt på normale vilkår.

43. Følgelig gjør saksøker gjeldende at PU-forskriften § 8 tredje ledd utgjør en restriksjon etter EØS-avtalen artikkel 31. Det rokker ikke ved denne konklusjon at også innenlandske aktører berøres av det særskilte distribusjonstilskuddet.

44. Når det gjelder spørsmålet om det kreves et grenseoverskridende element for at EØS-avtalen artikkel 31 skal komme til anvendelse, anfører saksøker at reglene om etableringsfrihet får anvendelse på alle situasjoner som ikke er rent

⁷ Det vises til dommene i *Europakommisjonen mot Kongeriket Spania*, C-400/08, EU:C:2011:172 (avsnitt 63–64), sak E-17/14 *EFTAs overvåkningsorgan mot Fyrstedømmet Liechtenstein*, dom 31. mars 2015, ennå ikke i Sml. (avsnitt 38), og *Europakommisjonen mot Republikken Italia*, C-565/08, EU:C:2011:188 (avsnitt 50–51).

⁸ Det vises til dommen i *Attanasio Group Srl mot Comune di Carbognano*, C-384/08, EU:C:2010:133 (avsnitt 45).

⁹ Det vises til dommen i *Marja-Liisa Susisalo, Olli Tuomaala og Merja Ritala*, C-84/11, EU:C:2012:374 (avsnitt 34–35).

interne.¹⁰ I denne forbindelse har EU-domstolen en snever fortolkning av begrepet rent interne situasjoner.¹¹

45. Saksøker gjør gjeldende at det i de senere år har vært økt import til Norge fra andre EØS-stater av meieriprodukter, som for eksempel smakstilsatt yoghurt. Dermed er det slett ikke umulig å tenke seg at et selskap fra en annen EØS-stat vil kunne ønske å dra fordel av etableringsfriheten og etablere et lokalt datterselskap eller en filial i Norge for å distribuere og selge meieriprodukter som smakstilsatt yoghurt på det norske marked. Faktisk anser saksøker at dette er omstendigheter som tilsvarer saksøkers egen situasjon, ettersom saksøker etablerte seg i Norge for å distribuere og selge meieriprodukter, men eies av et selskap som er hjemmehørende i en annen EØS-stat. Videre har saksøker planer om å begynne å produsere og distribuere smakstilsatte yoghurtprodukter i Norge som et tilskudd til selskapets pågående virksomhet.

46. På denne bakgrunn gjør saksøker gjeldende at PU-forskriften § 8 tredje ledd kan ha grenseoverskridende virkninger ved at den gjør det mindre attraktivt for selskaper fra andre EØS-stater å utøve sin etableringsfrihet til å opprette et datterselskap eller en filial med sikte på distribusjon og salg av meieriprodukter i Norge.

47. Saksøker gjør videre gjeldende at både EU-domstolen¹² og ESA¹³ har lagt til grunn at reglene om fri bevegelse kommer til anvendelse på produkter som er unntatt fra EØS-avtalens virkeområde i henhold til EØS-avtalen artikkel 8 nr. 3. Eksistensen av vedlegg VIII til EØS-avtalen er ytterligere et argument for at produktene angitt i EØS-avtalen artikkel 8 nr. 3 omfattes av EØS-avtalen artikkel 31. Slik saksøker ser det, ville nevnte vedlegg vært overflødig om EØS-avtalen artikkel 31 ikke kunne få anvendelse på slike produkter.

48. Følgelig gjør saksøker gjeldende at EØS-avtalen artikkel 31 får anvendelse på PU-forskriften § 8 tredje ledd.

¹⁰ Det vises til dommen i *Straffesak mot Dennis Mac Quen, Derek Pouton, Carla Godts, Youssef Antoun og Grandvision Belgium SA, som erstatningsansvarlige, partshjelper: Union professionnelle belge des médecins spécialistes en ophtalmologie et chirurgie oculaire*, C-108/96, EU:C:2001:67, særlig avsnitt 16.

¹¹ Det vises til dommen i *Alessandra Venturini mot ASL Varese m.fl. (C-159/12), Maria Rosa Gramegna mot ASL Lodi m.fl. (C-160/12) og Anna Muzzio mot ASL Pavia m.fl. (C-161/12)*, C-159/12 til C-161/12, EU:C:2013:791 (avsnitt 25–26); *Grupo Itevelesa SL m.fl. mot OCA Inspección Técnica de Vehículos SA og Generalidad de Cataluña*, C-168/14, EU:C:2015:685 (avsnitt 35–37); uttalelse fra generaladvokat Wahl i samme sak, EU:C:2015:351 (avsnitt 36), og sak E-9/14 *Sak vedrørende Otto Kaufmann AG*, Sml. 2014 s. 1048 (avsnitt 31).

¹² Det vises til dommen i *Margarethe Ospelt og Schlössle Weissenberg Familienstiftung*, C-452/01, EU:C:2003:493 (avsnitt 27–30), og uttalelsen fra generaladvokat Geelhoed i samme sak, EU:C:2003:232 (avsnitt 64).

¹³ Det vises til ESAs vedtak 337/01/COL av 15. november 2001 “Reasoned opinion for failure to ensure compliance with Article 31 of the EEA Agreement” og ESAs vedtak 186/12/COL av 11. juli 2012 “Letter of formal notice to Norway for failing to comply with its obligations under Articles 31 by maintaining restrictions in the fish farming industry”.

49. Når det gjelder spørsmålet om distribusjonsstøtte forutsetter notifikasjon etter EØS-avtalen artikkel 61, gjør saksøker gjeldende at det følger av EØS-avtalen artikkel 61 nr. 1 at et tiltak må oppfylle en rekke kriterier for å anses som statsstøtte. For det første må støtten begunstige enkelte foretak eller produksjonsprosesser, altså skape en økonomisk fordel for mottakeren. Dernest må støtten gis i form av statsmidler. For det tredje må støtten begunstige foretak. For det fjerde må støtten være selektiv. For det femte må den vri eller true med å vri konkurransen, og endelig må støtten påvirke samhandelen innenfor EØS-området. Siden støtten bare gis til Q-M, er det klart at tredje og fjerde vilkår er oppfylt. Videre er også det femte kriterium oppfylt ettersom tiltakets formål er å styrke konkurranseposisjonen for en markedsoperatør (Q-M).

50. Når det gjelder vilkåret om at det nasjonale tiltaket må skape en økonomisk fordel for støttemottakeren, anfører saksøker at dette kriteriet kan vurderes på to måter. Den første muligheten, som saksøker anser som den rette måten å vurdere foreliggende situasjon på, er å betrakte distribusjonstilskuddet som en pengestøtte fra det offentlige til Q-M. Den andre muligheten er å vurdere distribusjonstilskuddet i en bredere kontekst, som ledd i et nasjonalt avgiftssystem for bruken av melk i ulike produkter, som fastsatt i den nasjonale forskriften. I et slikt perspektiv utgjør distribusjonsstøtten (sett i lys av det generelle avgiftsregime Q-M er underlagt) en reduksjon av avgift for Q-M. Slik avgiftsnedsettelse kommer klart inn under vilkåret tiltak som begunstiger et foretak etter EØS-avtalen artikkel 61 nr. 1.¹⁴

51. Når det gjelder vilkåret om at støtten må gis i form av statsmidler, er saksøker av den oppfatning at støtten må anses for å være gitt av statsmidler i henhold til EØS-avtalen artikkel 61 nr. 1 uten hensyn til at den stammer fra private midler. Midlene som genereres gjennom en avgift fastsatt i den nasjonale forskriften er til enhver tid under statens kontroll.¹⁵ Videre blir skattenedsettelse å forstå som støtte etter EØS-avtalen artikkel 61 nr. 1 ettersom staten avstår fra (avgifts-) inntekter som den ville ha mottatt dersom dette tiltaket ikke forelå.

52. Når det gjelder kriteriet om samhandelspåvirkning, er det etter saksøkers oppfatning tilstrekkelig at tiltaket er egnet til å påvirke samhandelen i Fellesskapet,¹⁶ hvilket er oppfylt i den foreliggende sak. Det røkkes ikke ved denne

¹⁴ Det vises til dommen i *Adria-Wien Pipeline GmbH og Wietersdorfer & Peggauer Zementwerke GmbH* mot *Finanzlandesdirektion für Kärnten*, C-143/99, EU:C:2001:598 (avsnitt 55), og ESAs vedtak 149/04/COL av 18. mars 2009 om å innlede framgangsmåten fastsatt i del I artikkel 1 nr. 2 i protokoll 3 til overvåknings- og domstolsavtalen med hensyn til beskatning av investeringsforetak etter skatteloven i Liechtenstein.

¹⁵ Det vises til dommene i *Association Vent De Colère! Fédération nationale m.fl.* mot *Ministre de l'Écologie, du Développement durable, des Transports et du Logement og Ministre de l'Économie, des Finances et de l'Industrie*, C-262/12, EU:C:2013:851 (avsnitt 21), og *Republikken Frankrike* mot *Kommisjonen for De europeiske fellesskap*, C-482/99, EU:C:2002:294 (avsnitt 37).

¹⁶ Det vises til dommene i *Kommisjonen for De europeiske fellesskap* mot *Republikken Italia og Wam SpA*, C-494/06 P, EU:C:2009:272 (avsnitt 50), og forente saker E-4/10, E-6/10 og E-7/10 *Fyrstedømmet Liechtenstein, REASSUR Aktiengesellschaft og Swisscom RE Aktiengesellschaft* mot *EFTAs overvåkningsorgan*, Sml. 2011 s. 16 (avsnitt 95–97).

konklusjon at Q-Ms konkurrenter kanskje ikke er underlagt en tilsvarende avgift i sine hjemstater og ikke er underlagt noen avgifter under den norske prisutjevningsordningen.¹⁷

53. Følgelig gjør saksøker gjeldende at alle vilkårene i EØS-avtalen artikkel 61 nr. 1 er oppfylt. Dermed utgjør distribusjonsstøtten til Q-M støtte i henhold til EØS-avtalen artikkel 61 nr. 1, som forutsetter forhåndsfremleggelse.

54. Når det gjelder spørsmålet om EØS-avtalen artikkel 61 får anvendelse bare på produkter som er omfattet av protokoll 3 til EØS-avtalen, gjør saksøker gjeldende at i det minste vil en del flytende melkeprodukter omfattet av PU-forskriften § 8 tredje ledd falle inn under virkeområdet til protokoll 3. Dermed må EØS-avtalen artikkel 61 få anvendelse på disse produkter.

55. Når det gjelder produkter utenfor EØS-avtalens produktdekning, anser saksøker at EØS-avtalen artikkel 61 ikke får anvendelse på støtte til foretak for produksjon av produkter som faller utenfor virkeområdet til EØS-avtalens produktdekning.¹⁸

56. Ifølge saksøker er det imidlertid slik at støtten i den foreliggende sak ikke gis for produksjon, men for distribusjon av produkter. Saksøker bemerker at selv om EØS-avtalen artikkel 61 ikke kan få anvendelse på produkter som ligger utenfor EØS-avtalens virkeområde i en situasjon der transporttjenesten er uatskillelig knyttet til omsetningen av slike produkter,¹⁹ kan ikke transporttjenester med sikte på distribusjon til grossist- og detaljsektoren betraktes som uatskillelig knyttet til omsetningen av de transporterte produkter. En slik fortolkning av produktdekningsregelen i EØS-avtalen artikkel 8 nr. 3 ville være i strid med selve målet med EØS-avtalen.

57. Endelig understreker saksøker at det ikke finnes noen bestemmelser som er til hinder for at Q-Ms virksomhet innenfor rammen av EØS-avtalen kan motta slik støtte. Mottakeren kan bruke midlene etter eget ønske så lenge de aktuelle produkter faktisk blir distribuert. Derfor kan slike midler indirekte begunstige andre deler av mottakerens produksjonslinje.

58. Saksøker anmoder følgelig EFTA-domstolen om å besvare spørsmålene på følgende måte:

1. Støtteordningen i PU-forskriften § 8 tredje ledd må vurderes etter reglene om etableringsfrihet i EØS-avtalen artikkel 31 ettersom den innebærer forskjellsbehandling av meierier som søker å etablere seg i Norge. Støtten trenger ikke være særskilt for å oppnå formålet med

¹⁷ Det vises til forente saker E-5/04, E-6/04 og E-7/04 *Fesil ASA og Finnfjord Smelteverk AS* (sak E-5/04), *Prosessindustriens Landsforening m.fl.* (sak E-6/04), *Kongeriket Norge* (sak E-7/04) mot *EFTAs overvåkningsorgan*, sml. 2005 s. 117 (avsnitt 94).

¹⁸ Det vises til ESAs vedtak 166/08/COL av 12. mars 2008 om påstått statsstøtte til norske reinslakterier.

¹⁹ Sak E-4/04 *Pedice AS* mot *Sosial- og helsedirektoratet*, Sml. 2005 s. 1, særlig avsnitt 34.

ordningen, som er å fremme konkurranse i det norske meierimarked, og dermed er det mulig å vurdere ordningen og virkningene av ordningen etter EØS-avtalen artikkel 31 isolert. Ordningen gjør det mindre attraktivt for selskaper i andre EØS-stater å utøve sin etableringsfrihet til å opprette et datterselskap eller en filial med sikte på distribusjon og salg av meieriprodukter i Norge, og PU-forskriften § 8 tredje ledd utgjør dermed en restriksjon på etableringsfriheten etter EØS-avtalen artikkel 31.

2. EØS-avtalen artikkel 31 kommer til anvendelse ettersom det ikke er umulig å tenke seg, eller i det minste ikke kan utelukkes, at selskaper i andre EØS-stater er eller kan være interessert i å få i stand distribusjon av flytende melk ved å etablere et datterselskap eller en filial i Norge.

3. Selv om et produkt ikke omfattes av EØS-avtalens virkeområde som angitt i artikkel 8 nr. 3, er ikke dette til hinder for utøvelse av etableringsretten etter EØS-avtalen artikkel 31. EØS-avtalen artikkel 31 er derfor relevant for alle flytende melkeprodukter som er omfattet av PU-forskriften § 8 tredje ledd, ikke bare for flytende melkeprodukter som er "protokoll 3-varer".

4. Støtteordningen nevnt i PU-forskriften § 8 tredje ledd utgjør støtte etter EØS-avtalen artikkel 61 og forutsetter forhåndsfremleggelse for EFTAs overvåkningsorgan etter del I artikkel 1 nr. 3 siste punktum i protokoll 3 til overvåknings- og domstolsavtalen.

5. Kravet om forhåndsfremleggelse av støtteordningen nevnt i PU-forskriften § 8 tredje ledd gjelder transportstøtte til alle flytende melkeprodukter som er omfattet av PU-forskriften § 8 tredje ledd, ikke bare for flytende melkeprodukter som er "protokoll 3-varer".

Norges regjering

Spørsmålet om hvorvidt anmodningen kan etterkommes

59. Norges regjering anfører at siste del av spørsmål 1.3 og 2.2, der den anmodende domstol spør om tiltaket utgjør "transportstøtte som berører alle varekategorier", fremstår som hypotetisk eller ikke forbundet med sakens faktiske forhold, og bør av den grunn avvises.

60. Norges regjering gjør gjeldende at den foreleggende domstols syn bygger på et premiss som ikke har grunnlag i sakens fakta. Det fremgår uttrykkelig av anmodningen at saksøker driver produksjon og salg av faste melkeprodukter og har planer om å drive produksjon og salg av flytende melkeprodukter. Det er ingenting som tyder på at saksøker (eller den tilskuddsberettigede Q-M) har planer om å tilby transporttjenester. Det forhold at saksøker har planer om å starte produksjon av flytende melkeprodukter, og i den anledning trenger å distribuere

disse varene fra meierianleggene til detaljmarkedet, fører ikke til en situasjon der saksøker tilbyr transporttjenester.

Spørsmålene forelagt EFTA-domstolen

61. Innledningsvis bemerker Norges regjering at prisutjevningsordningen har tre mål: For det første tar ordningen sikte på å regulere prisen som betales for melk som råvare, slik at prisen ikke varierer med anvendelsen av den. For det andre tar ordningen sikte på å kompensere for kostnadene som er forbundet med geografisk ugunstig beliggenhet for en del melkeprodusenter. For det tredje iverksetter den visse konkurransepolitiske tiltak som har til formål å forbedre konkurransebetingelsene for uavhengige aktører ved å redusere konkurransefortrinnet for Tine, den dominerende aktøren på melkemarkedet i Norge. Her understreker Norges regjering det faktum at saksøkeren er blant dem som har fordel av disse tiltakene.

62. Videre anfører Norges regjering at i henhold til PU-forskriften § 8 tredje ledd er Q-M den eneste tilskuddsberettigede ettersom det finnes få melkeprodusenter i det norske marked, og Q-M ble ansett for å være den eneste produsenten av flytende melkeprodukter i dette markedet som hadde høyere distribusjonskostnader på grunn av strukturelle problemer.

63. Når det gjelder spørsmålene fra den anmodende domstol, anfører Norges regjering at det er spørsmålene om produktdekningen etter EØS-avtalen artikkel 31 og 61 (spørsmål 1.3 og 2.2 i anmodningen) som er hovedgrunnen til anmodningen. Norges regjering finner det hensiktsmessig å besvare disse to spørsmål samlet.

64. Norges regjering gjør gjeldende at EØS-avtalen artikkel 8 nr. 3 innebærer at EØS-avtalen ikke får anvendelse på flytende melkeprodukter, bortsett fra produktene oppført i protokoll 3 til EØS-avtalen. I denne sammenheng la EFTA-domstolen til grunn i *Pedical* at enhver tjeneste som er uatskillelig knyttet til omsetningen av varer som ikke er omfattet av EØS-avtalen, er unntatt fra virkeområdet til EØS-avtalen artikkel 36.²⁰ Videre er de fleste landbruksvarer unntatt fra virkeområdet til EØS-avtalens produktdekning.²¹

65. Norges regjering anfører at distribusjonsvirksomheten i den foreliggende sak utføres utelukkende for å bringe flytende melkeprodukter fra meierianleggene og ut til detaljmarkedet. Distribusjonsvirksomheten foregår dessuten på en slik måte at det tas hensyn til de særlige egenskapene ved de flytende melkeproduktene som transporteres (temperatur, transporttid, produktenes holdbarhet osv.). Følgelig er distribusjonsvirksomheten uatskillelig knyttet til omsetningen av produkter som ikke er omfattet av EØS-avtalen, og det aktuelle tiltak faller utenfor virkeområdet

²⁰ Det vises til *Pedical*, som omtalt over (avsnitt 38).

²¹ Det vises til *Pedical*, som omtalt over (avsnitt 24), og sak C-17/15 *Ferskar kjötvörur ehf.* mot *Staten Island*, dom 1. februar 2016, ennå ikke i Sml. (avsnitt 42).

til EØS-avtalen artikkel 31 i den utstrekning det gjelder produkter som ikke er omfattet av EØS-avtalens virkeområde.

66. Når det gjelder EØS-avtalen artikkel 61, anser Norges regjering at EØS-avtalen artikkel 8 nr. 3 også begrenser bestemmelsens materielle virkeområde. Norges regjering anfører at dette er i samsvar med ESAs faste praksis²² og akademiske analyser av EØS-avtalen.²³ Videre er argumentene fremsatt om produktdekningen i EØS-avtalen artikkel 31 like gyldige når det gjelder EØS-avtalen artikkel 61. Dermed får EØS-avtalen artikkel 61 ikke anvendelse på støtte som gis til foretak for virksomhet som er uatskillelig knyttet til omsetningen av varer som ikke er omfattet av EØS-avtalen, som distribusjon av flytende melkeprodukter fra meierianlegg og ut til detaljmarkedet.

67. Videre anfører Norges regjering at det kreves et grenseoverskridende element for at EØS-avtalen artikkel 31 skal komme til anvendelse.²⁴ Følgelig er det nødvendig, i lys av EØS-avtalen artikkel 31 og 34, at det aktuelle selskap har utøvd sin rett til å flytte sin primære etablering fra en EØS-stat til en annen eller opprette en sekundær etablering i en annen EØS-stat. En påstand om at selskaper fra andre EØS-stater i teorien kan påvirkes av det aktuelle nasjonale tiltak, vil ikke kunne oppfylle dette kravet. Det er ingenting i anmodningen som tilsier at saksøker har utøvd sin rett til å flytte. I så måte er det ikke tilstrekkelig at saksøkers morselskap er et datterselskap av et morselskap etablert i Nederland, i og med at det er saksøker, og ikke det øverste morselskapet, som støtter seg på EØS-avtalen artikkel 31.

68. På grunnlag av ovennevnte anførsler fastholder Norges regjering at EØS-avtalen artikkel 31 ikke får anvendelse på den foreliggende sak, og gjør gjeldende at spørsmål 1.1 fremstår som hypotetisk. Videre er Norges regjering av den oppfatning at spørsmål 1.1 virker tvetydig, da det er uklart hva tingretten søker å bringe på det rene med dette spørsmål. Norges regjering legger imidlertid til grunn at spørsmål 1.1 søker å avklare forholdet mellom EØS-avtalen artikkel 31 og artikkel 61, om nødvendig med en fortolkning av EØS-avtalen artikkel 31.

69. Når det gjelder forholdet mellom EØS-avtalen artikkel 31 og artikkel 61, anfører Norges regjering at EØS-avtalen artikkel 31 ikke får anvendelse på et tiltak dersom dette utgjør støtte i henhold til EØS-avtalen artikkel 61.²⁵ Det er bare der

²² Det vises til ESAs vedtak 218/03/COL av 12. november 2003 om regionalt differensiert arbeidsgiveravgift (Norge); ESAs vedtak 176/05/COL av 15. juli 2005 om påstått statsstøtte til fiskerisektoren; ESAs vedtak 166/08/COL, som omtalt over, og ESAs vedtak 341/09/COL av 23. juli 2009 om ordningen med skattefordeler for visse samvirkeforetak.

²³ Det vises til Norberg m.fl., *EEA Law, A Commentary on the EEA Agreement* (1993), s. 318.

²⁴ Det vises blant annet til dommen i *Eric Libert m.fl. mot Gouvernement flamand* (C-197/11) og *All Projects & Developments NV m.fl. mot Vlaamse Regering* (C-203/11), C-197/11 og C-203/11, EU:C:2013:288 (avsnitt 33) og Barnard, *The Substantive Law of the EU – The four freedoms* (2013), s. 233.

²⁵ Det vises til dommene i *Iannelli & Volpi*, som omtalt over (avsnitt 17), og *Nygård*, som omtalt over (avsnitt 57–58).

visse deler ved støtteordningen kan vurderes isolert at det kan foretas en vurdering av disse delene i lys av andre bestemmelser, som EØS-avtalen artikkel 31. Dette er tilfellet når det foreligger vilkår eller faktorer som, selv om de utgjør en del av den aktuelle støtteordning, ikke er nødvendige for å oppnå formålet med ordningen eller for ordningens funksjon.

70. Dersom det i denne forbindelse er nødvendig å gi en fortolkning av EØS-avtalen artikkel 31, gjør Norges regjering gjeldende at tiltaket saken gjelder i praksis kan sammenlignes med en skattefordel. Slike saker har blitt behandlet basert på forskjellsbehandlingshensyn.²⁶ Selv om det tilkommer den anmodende domstol å vurdere om saksøker i den foreliggende sak er gjenstand for diskriminering på bakgrunn av nasjonalitet, understreker Norges regjering at i en situasjon der saksøker er et selskap etablert i Norge, og den tilskuddsberettigede (Q-M) også er et selskap etablert i Norge, synes det ikke å foreligge noen diskriminering på bakgrunn av nasjonalitet.

71. Subsidiært – dersom EFTA-domstolen skulle avvise en slik tilnærming basert på forskjellsbehandling – anfører Norges regjering at tiltaket saken gjelder, ikke synes å ha fratatt saksøker muligheten til å få adgang til markedet på normale, effektive konkurransevilkår.²⁷ Uansett synes virkningene av tiltaket å være for usikre og indirekte til å kunne anses å utgjøre en restriksjon på etableringsfriheten.²⁸

72. Når det gjelder kravene i EØS-avtalen artikkel 61, anfører Norges regjering at støtten finansieres fullt ut gjennom de avgifter som ilegges og innkreves fra private selskaper. Dermed kan tilskuddet anses å komme fra private kilder, ikke statlige.

73. Endelig gjør Norges regjering gjeldende at beløpene som er gitt viser at samhandelen mellom medlemsstater ikke er påvirket. Særlig gjelder dette ettersom

²⁶ Det vises til dommen i *Forbundsrepublikken Tyskland mot Kommisjonen for De europeiske fellesskap*, C-156/98, EU:C:2000:467, særlig avsnitt 85.

²⁷ Det vises til dommen i *Kommisjonen mot Italia*, som omtalt over.

²⁸ Det vises til dommene i *Semeraro Casa Uno Srl mot Sindaco del Comune di Erbusco* (C-418/93), *Semeraro Mobili SpA mot Sindaco del Comune di Erbusco* (C-419/93), *RB Arredamento Srl mot Sindaco del Comune di Stezzano* (C-420/93), *Città Convenienza Milano Srl mot Sindaco del Comune di Trezzano sul Naviglio* (C-421/93), *Città Convenienza Bergamo Srl mot Sindaco del Comune di Stezzano* (C-460/93), *Centro Italiano Mobili Srl mot Sindaco del Comune di Pineto* (C-461/93), *Il 3C Centro Convenienza Casa Srl mot Sindaco del Comune di Roveredo in Piano* (C-462/93), *Benelli Confezioni SNC mot Sindaco del Comune di Capena* (C-464/93), *M. Quattordici Srl mot Commissario straordinario del Comune di Terlizzi* (C-9/94), *Società Italiana Elettronica Srl (SIEL) mot Sindaco del Comune di Dozza* (C-10/94), *Modaffari Srl mot Sindaco del Comune di Trezzano sul Naviglio* (C-11/94), *Modaffari Srl mot Comune di Cinisello Balsamo* (C-14/94), *Cologno Srl mot Sindaco del Comune di Cologno Monzese* (C-15/94), *Modaffari Srl mot Sindaco del Comune di Osio Sopra* (C-23/94), *M. Dieci Srl mot Sindaco del Comune di Madignano* (C-24/94) og *Consorzio Centro Commerciale "Il Porto" mot Sindaco del Comune di Adria* (C-332/94), C-418/93 til C-421/93, C-460/93 til C-462/93, C-464/93, C-9/94 til C-11/94, C-14/94, C-15/94, C-23/94, C-24/94 og C-332/94, EU:C:1996:242 (avsnitt 32), og sak E-16/10 *Philip Morris Norway AS mot Staten v/Helse- og omsorgsdepartementet*, Sml. 2011 s. 330.

disse beløp ligger nær grensen for bagatellmessig støtte (*de minimis*-støtte) på 200 000 euro, under hvilken støtten generelt anses å ikke påvirke samhandelen mellom avtalepartene. I tillegg er det ingenting i anmodningen som tyder på at samhandelen faktisk har blitt påvirket. Avslutningsvis bemerker Norges regjering at “utenlandske” flytende melkeprodukter ikke er avgiftsbelagt etter PU-forskriften. Etter regjeringens syn tilsier alle disse faktorer til sammen at PU-forskriften ikke har noen negativ innvirkning på samhandelen mellom avtalepartene. Imidlertid er dette opp til den anmodende domstol å vurdere.

74. Derfor anmoder Norges regjering EFTA-domstolen om å besvare spørsmålene på følgende måte:

Spørsmål 1.3 og 2.2

EØS-avtalen artikkel 31 skal forstås slik at den ikke får anvendelse på et tiltak, som PU-forskriften artikkel 8 tredje ledd, i den utstrekning nevnte tiltak gjelder produkter som ikke er omfattet av EØS-avtalens virkeområde.

EØS-avtalen artikkel 61 skal forstås slik at den ikke får anvendelse på et tiltak, som PU-forskriften artikkel 8 tredje ledd, i den utstrekning tiltaket kompenserer for distribusjonen av produkter som ikke er omfattet av EØS-avtalen.

Spørsmål 1.2

EØS-avtalen artikkel 31 vil bare komme til anvendelse dersom det i den foreliggende sak er et grenseoverskridende element. Dersom et selskap med sete i en EØS-stat ønsker å utvide sin virksomhet i samme stat, og i den forbindelse bestrider et tiltak samme stat har truffet etter EØS-avtalen artikkel 31, foreligger det ikke noe grenseoverskridende element.

Spørsmål 1.1

Når det gjelder forholdet mellom EØS-avtalen artikkel 31 og 61:

Støtten nevnt i EØS-avtalen artikkel 61, faller ikke som sådan inn under virkeområdet til EØS-avtalen artikkel 31, bortsett fra de aspekter ved støtten som kan vurderes isolert, og som dermed utgjør vilkår eller faktorer som, selv om de utgjør en del av støtteordningen saken gjelder, ikke er nødvendige for å oppnå formålet med ordningen eller for ordningens funksjon.

Når det gjelder fortolkningen av EØS-avtalen artikkel 31, dersom dette skulle være relevant:

Et tiltak som sikrer kompensasjon for visse distribusjonskostnader, som PU-forskriften § 8 tredje ledd, vil ikke være i strid med EØS-avtalen artikkel 31 med mindre den innebærer direkte eller indirekte diskriminering på grunnlag av nasjonalitet, noe det er opp til den anmodende domstol å ta stilling til.

Spørsmål 2.1

Den anmodende domstol må selv vurdere om vilkårene for statsstøtte etter EØS-avtalen artikkel 61 nr. 1 er oppfylt i den foreliggende sak, blant annet om kompensasjonen utgjør en fordel, om det finnes statsmidler tilgjengelig, og om samhandelen mellom avtalepartene påvirkes.

ESA

75. Innledningsvis bemerker ESA at spørsmålet om tiltaket utgjør statsstøtte ikke bør vurderes opp mot “transportstøtten” i EØS-avtalen artikkel 49, men på grunnlag av den generelle bestemmelse om statsstøtte i EØS-avtalen artikkel 61 nr. 1.

76. I den foreliggende sak anser ESA at noen av vilkårene i EØS-avtalen artikkel 61 nr. 1 klart er oppfylt, idet det gis en selektiv fordel og konkurransen vris. Tiltaket saken gjelder gir Q-M en selektiv fordel, da det er det eneste meieriselskap på det norske marked som får det særskilte distribusjonstilskuddet. Dermed blir nevnte meieriselskap begunstiget fremfor alle andre meieriselskaper som er virksomme på det norske melkemarked. Av samme grunn er tiltaket også egnet til å vri konkurransen. Derfor er det bare vilkåret knyttet til statlig inngripen eller om støtten er gitt gjennom statsmidler, og påvirkningen av samhandelen mellom EØS-statene man trenger å gå nærmere inn på.

77. Når det gjelder spørsmålet om tiltaket utgjør statlig inngripen eller om støtten er gitt gjennom statsmidler, anfører ESA at det særskilte distribusjonstilskuddet Q-M har fått er et statlig tiltak. Det ble innført ved forskrift 4. desember 2003 nr. 1453 om prisutjevningsordningen for melk, som trådte i kraft 1. januar 2004. Tilskuddet er hjemlet i PU-forskriften § 8 tredje ledd.

78. Når det gjelder spørsmålet om fordelene er gitt direkte eller indirekte gjennom statsmidler, bemerker ESA at dette begrep også vil omfatte fordeler gitt gjennom et offentlig eller privat organ som staten har utpekt eller opprettet for å forvalte støtten.²⁹ Ifølge rettspraksis omfatter EØS-avtalen artikkel 61 dessuten alle finansielle midler som offentlige myndigheter kan bruke til å støtte foretak,

²⁹ Det vises til dommene i *Vent de Colère m.fl.*, som omtalt over (avsnitt 20), og *Firma Sloman Neptun Schiffahrts AG mot Seebetriebsrat Bodo Ziesemer der Sloman Neptun Schiffahrts AG*, C-72/91 og C-73/91, EU:C:1993:97 (avsnitt 19).

uten hensyn til om midlene er varig kapital i offentlig sektor og om midlene er i statskassens permanente besittelse.³⁰

79. I den foreliggende sak anfører ESA at det særskilte distribusjonstilskuddet ytes gjennom Landbruksdirektoratet, et offentlig organ under Landbruks- og matdepartementet, som er opprettet og utpekt av staten for å forvalte midlene som tilskuddet betales fra. Som fastsatt i PU-forskriften § 4 vil et produkt, avhengig av hvilken prisgruppe det er plassert i, bli gjenstand for enten en avgift eller et tilskudd. Størrelsen på tilskuddene og avgiftene fastsettes av Direktoratet på årlig basis. Selv om statskassen ikke nødvendigvis har de beløp som utgjør det særskilte distribusjonstilskuddet permanent i sin besittelse, står de under konstant offentlig kontroll og er tilgjengelige for vedkommende myndighet. Videre er avgiftene obligatoriske og melkeprodusenter som ikke betaler avgiften kan ilegges administrative sanksjoner av Landbruks- og matdepartementet. Landbruksdirektoratet forvalter midlene ved å sentralisere beløpene innbetalt på en særskilt konto, og opptrer dermed som mellommann.³¹ Direktoratet skal ikke ha fortjeneste på ordningen, og kostnadene ved administrasjon av ordningen finansieres av innkrevde avgifter. Dette viser at beløpene som den offentlige myndighet forvalter forblir under det offentliges kontroll, og at det særskilte distribusjonstilskuddet dermed gis i form av statsmidler.

80. Når det gjelder spørsmålet om tiltaket er egnet til å påvirke samhandelen mellom EØS-statene, anfører ESA at samhandelen må anses å bli påvirket av støtten dersom den styrker konkurranseposisjonen for ett selskap i forhold til andre selskaper som deltar i samhandelen innenfor Fellesskapet.³² I dette henseende er det ikke nødvendig at de tilskuddsberettigede er selskaper som deltar i samhandelen innenfor Fellesskapet.³³ I den foreliggende sak er PU-forskriften § 8 tredje ledd egnet til å hindre foretak fra EØS-stater i å gå inn på melkemarkedet i Norge. Tiltaket saken gjelder utgjør derfor statsstøtte og forutsetter notifikasjon.

81. ESA legger dessuten til grunn at det ikke finnes noe grunnlag i EØS-avtalen for unntak fra reglene om statsstøtte når det gjelder støtte til distribusjon av produkter som ikke omfattes av EØS-avtalens virkeområde.

82. ESA anfører at dommen i *Pedical*³⁴ utelukkende gjaldt de grunnleggende friheter. Prosedyren for gransking av statsstøtte har en selvstendig karakter som utelukker enhver innvirkning fra prinsippene som regulerer virkeområdet for eller håndhevingen av de grunnleggende friheter. Prosedyren fastsatt i EØS-avtalen artikkel 62 er ikke betinget av at det foreligger brudd på andre bestemmelser i EØS-retten, gitt prinsippet om autonomi for forvaltningsmessige fremgangsmåter

³⁰ Det vises til *Vent de Colère m.fl.*, som omtalt over (avsnitt 21), og den rettspraksis som det vises til der.

³¹ Det vises til dommen i *Vent de Colère m.fl.*, som omtalt over.

³² Det vises til dommen i *The Queen, on the application of Eventech Ltd mot Parking Adjudicator*, C-518/13, EU:C:2015:9 (avsnitt 66), og den rettspraksis som det vises til der.

³³ Samme sted (avsnitt 67).

³⁴ Det vises til *Pedical*, som omtalt over.

og rettsmidler på statsstøtteområdet.³⁵ Når det er snakk om støtte som begunstiger enkelte foretak – i motsetning til produksjonen av enkelte varer – etter EØS-avtalen artikkel 61, kommer statsstøttereguleringene i EØS-avtalen uansett til anvendelse uten hensyn til hvilke produkter foretaket handler med, og dermed uten hensyn til om disse produkter faller innenfor eller utenfor EØS-avtalens virkeområde. Enhver annen tilnærming ville være i strid med systemet vedtatt i EØS-avtalen med hensyn til kompetansefordelingen gjennom prosedyren for kontinuerlig overvåking av støtteordningene.³⁶

83. Følgelig er ESA av den oppfatning at det særskilte distribusjonstilskuddet omfattes av EØS-avtalens regler om statsstøtte og forutsetter forhåndsfremleggelse for ESA, uten hensyn til om meieriproduktene faller inn under EØS-avtalens virkeområde.

84. Når det gjelder de forelagte spørsmål om etableringsfriheten, anfører ESA at virkningene av det særskilte distribusjonstilskuddet på etableringsfriheten, er virkninger som er iboende i ordningens statsstøtteelementer og derfor så uløselig knyttet til støttens formål at det er umulig å vurdere dem isolert.³⁷

85. Om EFTA-domstolen skulle komme til at det er elementer i det særskilte distribusjonstilskuddet som ikke er uløselig knyttet til støttens formål og som kan vurderes isolert, gir ESA ytterligere merknader knyttet til det særskilte distribusjonstilskuddets forenlighet med etableringsfriheten.

86. I dette henseende fastholder ESA at selv om et produkt ikke omfattes av EØS-avtalens virkeområde som angitt i artikkel 8 nr. 3, er ikke dette til hinder for utøvelsen av andre friheter. Etter ESAs oppfatning er *Pedical*³⁸-sakens rettslige relevans begrenset. Saken gjaldt en ekstraordinær situasjon i forbindelse med reklame for vin, som i prinsippet kunne ha blitt vurdert i henhold til både artikkel 11 og 36 i EØS-avtalen.³⁹ Dermed er *Pedical* begrenset til faktiske forhold som i prinsippet kan vurderes både i forhold til det fire varebytte og i forhold til en annen grunnleggende frihet. *Pedical* bør ikke begrense utøvelsen av andre grunnleggende friheter enn det frie varebytte, når disse friheter uansett kan utøves på selvstendig grunnlag. I slike tilfeller kommer EØS-avtalens bestemmelser om de grunnleggende friheter til anvendelse uten begrensninger på grunn av EØS-avtalens virkeområde.⁴⁰

³⁵ Det vises til dommen i *Castelnou Energía, SL mot Europakommisjonen*, T-57/11, EU:T:2014:1021 (avsnitt 183), og den rettspraksis som det vises til der.

³⁶ Det vises til dommen i *Iannelli & Volpi*, som omtalt over (avsnitt 12).

³⁷ Det vises til *The Bankers' and Securities Dealers' Association of Iceland mot EFTAs overvåkningsorgan*, som omtalt over (avsnitt 82).

³⁸ Det vises til *Pedical*, som omtalt over.

³⁹ Det vises til dommen i *Konsumentombudsmannen (KO) mot Gourmet International Products AB (GIP)*, C-405/98, EU:C:2001:135.

⁴⁰ Det vises til dommen i *Ospelt*, som omtalt over.

87. ESA gjør videre gjeldende at unntaket fra virkeområdet til Artikkel 36 er begrenset til tjenester som er uadskillelig linket til handelen med varer som ikke er dekket av EØS avtalen.⁴¹ Motsatt anfører ESA dessuten at det følger av dommen i *Pedicel* at selv om et produkt ikke omfattes av EØS-avtalens virkeområde som angitt i artikkel 8 nr. 3, er ikke dette som sådan til hinder for utøvelsen av andre grunnleggende friheter. Disse vurderinger gjenspeiles i ESAs beslutningspraksis.⁴² I denne sammenheng har Norge allerede fjernet omtvistede regler og vedtatt nye forskrifter.⁴³

88. Følgelig gjør ESA gjeldende at selv om et produkt av prinsipielle grunner ikke omfattes av EØS-avtalens virkeområde som angitt i artikkel 8 nr. 3, bør ikke dette være til hinder for utøvelsen av de andre grunnleggende friheter. Så for eksempel hvis en situasjon faller inn under virkeområdet for etableringsfriheten, bør reglene om rett til fri etablering være fullt anvendelige, uavhengig av om EØS-avtalens regler om varebytte kommer til anvendelse på et produkt som er fremstilt eller omsatt av en fysisk eller juridisk person som er etablert eller har foretatt en investering, etter EØS-avtalen artikkel 8 nr. 3. Dette utgangspunkt bør ikke fravikes annet enn i tilfeller der det i vedlegg VIII er fastsatt en sektortilpasning som dekker den konkrete situasjon.

89. Enn videre argumenterer ESA med at selve formålet med EØS-avtalen ville bli satt på spill dersom EØS/EFTA-statene kunne innføre restriksjoner på økonomiske aktørers andre grunnleggende friheter med begrunnelse i prinsippet fastsatt i del II i EØS-avtalen om det frie varebytte. Videre ville de praktiske problemene med å vurdere hvorvidt en forretningsmulighet med grenseoverskridende element blir redusert av virkeområdet som angitt i EØS-avtalen artikkel 8 nr. 3, kunne undergrave rettssikkerheten som er et generelt prinsipp i EØS-retten.⁴⁴

90. ESA fastholder at det i denne sak foreligger et grenseoverskridende element ettersom saksøker i siste instans kontrolleres av et selskap etablert i Nederland. I dette henseende har EU-domstolen allerede lagt til grunn at selv i en situasjon der de berørte foretak alle har sitt sete i én medlemsstat, og at lovgivningen det står strid om i hovedsaken, bare kommer til anvendelse i denne medlemsstat, er det mulig å identifisere et grenseoverskridende element ettersom morselskapet er etablert i en annen medlemsstat. Følgelig foreligger da også den nødvendige forutsetning for å kunne påberope seg den frie bevegelse som traktaten sikrer.⁴⁵

⁴¹ Det vises til *Pedicel*, som omtalt over (avsnitt 35 og 38).

⁴² Det vises til ESAs vedtak 186/12/COL, som omtalt over, og ESA sak 2229 (dokumentnr. 259607).

⁴³ ESAs vedtak 421/13/COL av 6. november 2013 om lukking av en klage mot Norge vedrørende restriksjoner på eierskap i norsk fiskeoppdrett.

⁴⁴ Det vises til *Philip Morris*, som omtalt over.

⁴⁵ Det vises til dommen i *Impacto Azul Lda mot BPSA 9 - Promoção e Desenvolvimento de Investimentos Imobiliários SA m.fl.*, C-186/12, EU:C:2013:412 (avsnitt 20).

91. Likeledes er ESA av den oppfatning at det særskilte distribusjonstilskuddet er egnet til å gjøre det vanskeligere for foretak fra andre EØS-stater å etablere seg og konkurrere effektivt på dette marked. Dette fordi slike foretak, når de etablerer seg i Norge, vil måtte delta i prisutjevningsordningen og dermed betale avgifter uten noen mulighet til å få det særskilte distribusjonstilskuddet som deres konkurrent Q-M får.

92. ESA gjør også gjeldende at saksøkers utøvelse av sin etableringsfrihet ikke gjelder en mulig fremtidig eller hypotetisk situasjon. Den inngår i den konkrete sak som ble innledet ved saksøkers brev til departementet, der det ble opplyst at foretaket planla å begynne å produsere norsk yoghurt og drikkemelk, som departementet besvarte ved å opplyse at det ikke var aktuelt å utvide kretsen av mottakere av det særskilte distribusjonstilskudd.

93. ESA anfører at etableringsretten ikke kan begrenses til tilfeller der et foretak allerede har utøvd denne frihet og begynt å drive virksomhet i et visst marked. Det foreligger allerede en restriksjon på EØS-avtalen artikkel 31 dersom et nasjonalt tiltak er egnet til å gjøre det mindre attraktivt eller hindre utøvelsen av etableringsfriheten. Dermed utgjør det særskilte distribusjonstilskuddet en restriksjon på etableringsfriheten slik denne er nedfelt i artikkel 31.

94. På denne bakgrunn anmoder ESA EFTA-domstolen om å besvare spørsmålene på følgende måte:

1. Det særskilte distribusjonstilskuddet fastsatt i § 8 tredje ledd i forskrift om prisutjevningsordningen for melk utgjør ulovlig statsstøtte med hensyn til alle varekategorier.

2. Virkningene som det særskilte distribusjonstilskuddet kan ha på etableringsretten, er så uløselig knyttet til støttens formål at det er umulig å vurdere dem isolert. Det er derfor ikke nødvendig å vurdere støtten opp mot reglene om etableringsfrihet i EØS-avtalen artikkel 31.

Kommisjonen

95. Kommisjonen finner det hensiktsmessig først å avklare virkeområdet for det omtvistede tiltak. I så måte synes det særskilte distribusjonstilskuddet å være mer produktrelatert enn tjenesterelatert. Tiltaket er ment å være til fordel for foretak som distribuerer flytende melkeprodukter. Imidlertid gis det for flytende melkeprodukter og ikke for yting av transporttjenester. Dermed bør det omtvistede tiltak anses å være knyttet til produktene, og ikke som et tiltak som dekker transporttjenester. Videre er produktene saken gjelder, slik Kommisjonen forstår det, blant dem som er oppført i protokoll 3 til EØS-avtalen.

96. Kommisjonen vurderer så om det aktuelle tiltak kvalifiserer som statsstøtte. Ut fra dens analyse synes det ikke å være omtvistet at tiltaket kan tilskrives den norske stat.

97. Når det gjelder kriteriet om støtten er gitt gjennom statsmidler, fremstår det for Kommisjonen som at de private midlene forvaltes av Landbruksdirektoratet. Selv om pengene innsamlet fra de ulike aktørene ikke er i statskassens permanente besittelse, står de under offentlig kontroll gjennom Landbruksdirektoratet. Selv om det særskilte distribusjonstilskuddet finansieres gjennom prisutjevningsordningen som de private aktørene på melkemarkedet bidrar til, er heller ikke dette tilstrekkelig til å konkludere med at kriteriet angående anvendelsen av statsmidler ikke er oppfylt.⁴⁶

98. Kommisjonen anfører at når det gjelder nærværende sak, stammer det særskilte distribusjonstilskuddet som Q-M har fått klart fra offentlige myndigheter, det er hjemlet i forskrift og har som mål å øke konkurransen i melkesektoren, som er et politisk mål. Det forhold at saksøker, for å kunne få det særskilte distribusjonstilskuddet, måtte søke til myndighetene, kombinert med det faktum at myndighetene kontinuerlig reviderer ordningen og satsene, viser at kriteriet om støtten er gitt av statsmidler er oppfylt. Dessuten anses kriteriet om anvendelse av statsmidler for oppfylt så lenge tiltaket stammer fra en avgift og ikke kan anvendes for noe annet formål enn som fastsatt ved lov, og utbetalingen av fordelene til det angitte foretak har vært gjenstand for en beslutning av lovgiver.⁴⁷

99. Når det gjelder spørsmålet om det foreligger en selektiv fordel, gjør Kommisjonen gjeldende at den selektive karakter av enhver fordel som Q-M er gitt som følge av PU-forskriften, synes ubestridt mellom partene. Videre er det særskilte distribusjonstilskuddet et tilskudd gitt til et navngitt foretak for hver liter melk som distribueres. Dette pengebeløp, som overføres til foretaket, ville ikke ha vært tilgjengelig for foretaket uten statlig inngripen. Selv om avgifter og tilskudd i det omtvistede tiltak skulle vise seg å oppveie hverandre, er det uansett ikke nødvendig å bringe på det rene i hvert enkelt tilfelle om det har forekommet en overføring av statsmidler for at fordelene gitt til et eller flere foretak skal kunne betraktes som statsstøtte i henhold til EØS-avtalen artikkel 61 nr. 1.⁴⁸ Derfor er kriteriet om selektivitet oppfylt.

⁴⁶ Det vises til dommen i *Steinike & Weinlig mot Forbundsrepublikken Tyskland*, 78/76, EU:C:1977:52 (særlig avsnitt 21 og 22).

⁴⁷ Det vises til dommene i *Essent Netwerk Noord BV støttet av Nederlands Elektriciteit Administratiekantoor BV mot Aluminium Delfzijl BV*, og i *erstatningssaken Aluminium Delfzijl BV mot Staat der Nederlanden* og i *erstatningssaken Essent Netwerk Noord BV mot Nederlands Elektriciteit Administratiekantoor BV og Saranne BV*, C-206/06 EU:C:2008:413 (avsnitt 72–73), og *Doux Élevage SNC og Coopérative agricole UKL-ARREE mot Ministère de l'Agriculture, de l'Alimentation, de la Pêche, de la Ruralité et de l'Aménagement du territoire og Comité interprofessionnel de la dinde française (CIDEF)*, C-677/11, EU:C:2013:348 (avsnitt 38–40).

⁴⁸ Det vises til dommen i *Frankrike mot Kommisjonen*, som omtalt over.

100. Når det gjelder kriteriet om konkurransevridning og samhandelspåvirkning i EØS-området, understreker Kommisjonen at disse to elementer som regel er uløselig knyttet til hverandre.⁴⁹

101. Kommisjonen gjør videre gjeldende at det omtvistede tiltak er egnet til å styrke mottakerens konkurranseposisjon i forhold til andre foretak som det konkurrerer med.⁵⁰ Offentlig støtte er egnet til å vri konkurransen selv om den ikke hjelper mottakeren til å utvide og vinne markedsandeler. Det er tilstrekkelig at den offentlige støtte bidrar til å opprettholde konkurranseposisjonen for det aktuelle foretak. I så henseende er det forhold at støttemottakeren avlastes for en byrde den ellers skulle ha betalt dersom den ikke fikk støtte, alene tilstrekkelig til å vri konkurransen.

102. Når det gjelder samhandelen innenfor EØS-området, gjør Kommisjonen gjeldende at offentlig støtte er egnet til å påvirke samhandelen innenfor EU/EØS-området selv om støttemottakeren ikke er direkte involvert i handel over landegrensene.

103. Ifølge Kommisjonen har det forhold at foretak fra andre medlemsstater kunne ha tilbudt de samme tjenester – med mindre denne mulighet kun er hypotetisk – innvirkning på samhandelen. I den foreliggende sak er det ikke omtvistet at flere andre foretak, herunder fra andre medlemsstater, er i stand til å tilby det samme produkt som det foretak som mottar tilskuddet.

104. Følgelig konkluderer Kommisjonen med at EØS-avtalen artikkel 61 må tolkes slik at et særskilt distribusjonstilskudd, som det nærværende sak gjelder, utgjør statsstøtte. Det er den nasjonale domstol som må trekke de nødvendige konsekvenser av denne konklusjon. Ifølge fast rettspraksis må den nasjonale domstol i prinsippet særlig pålegge medlemsstaten å stanse iverksettingen av støtten og pålegge mottakeren å betale tilbake mottatte støttebeløp.⁵¹

105. Som en følge av dette, gitt den subsidiære karakter ved saksøkers påstander, er Kommisjonen av den oppfatning at det ikke er nødvendig å besvare spørsmålene om etableringsfriheten fastsatt i EØS-avtalen artikkel 31.

⁴⁹ Det vises til dommen i *Regione Friuli Venezia Giulia mot Kommisjonen for De europeiske fellesskap*, T-288/97, EU:T:2001:115 (avsnitt 41).

⁵⁰ Det vises til dommen i *Alzetta Mauro m.fl. mot Kommisjonen for De europeiske fellesskap*, T-298/97, EU:T:2000:151.

⁵¹ Det vises til dommen i *Centre d'exportation du livre français (CELF) og Ministre de la Culture et de la Communication mot Société internationale de diffusion et d'édition (SIDE)*, C-199/06, EU:C:2008:79 (avsnitt 39–55), og "Enforcement of State Aid Law by national Courts" <http://www.eftasurv.int/state-aid/legal-framework/state-aid-guidelines/>.

106. Kommissjonen fremsetter ikke noe bestemt forslag til svar på de forelagte spørsmål.

Carl Baudenbacher
Saksforberedende dommer